

Wprowadzenie

I. Problematyka nadzwyczajnych środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym doczekała się już wielu znamienitych opracowań i monografii: jednak niemal wszystkie z nich dotyczyły jedynie wybranego (jednego) środka zaskarżenia¹, bądź też porównania dwóch wybranych środków zaskarżenia². W ostatnich latach ukazało się także szereg publikacji odnoszących się do różnych zagadnień szczegółowych związanych z – szeroko rozumianą – tematyką środków zaskarżenia (tak zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych)³, ale tylko jedno opracowanie zawierało systemową analizę większości nadzwyczajnych środków zaskarżenia⁴.

Wybitne dzieło pod red. *J. Gudowskiego* zawiera wnikliwą analizę instytucji skargi kasacyjnej (autorstwa *T. Erecińskiego* i *J. Gudowskiego*), skargi o wznowienie postępowania (autorstwa *K. Weitza*), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (autorstwa *J. Gudowskiego*) oraz wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego (autorstwa *P. Grzegorzcyka*) i w wielu kwestiach stanowić musi punkt odniesienia do prowadzonych rozważań. Opracowanie to nie zawiera jednak analizy instytucji skargi nadzwyczajnej (co jest jednak w pełni zrozumiałe, gdyż ten instrument

¹ Zob. choćby *M. Sawczuk*, Wznowienie postępowania cywilnego, Warszawa 1970; *W. Głodowski*, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego, Warszawa–Poznań 2014; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007; *T. Wiśniewski*, *R. Belczącki*, w: *T. Wiśniewski* (red.), Skarga nadzwyczajna w świetle systemu środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2019; *T. Zembrzusi*, Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2011; *J. Stasiak*, Skarga nadzwyczajna w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2020; *A. Góra-Błaszczkowska*, Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Komentarz, Warszawa 2006.

² Por. *R. Dul*, Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia a skarga kasacyjna w procesie cywilnym, Warszawa 2015.

³ Zob. m.in. *M. Michalska-Marciniak* (red.), Wokół problematyki środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym, Sopot 2015; *A. Góra-Błaszczkowska*, Środki zaskarżenia w postępowaniu cywilnym. Komentarz do art. 367–424¹² KPC, Warszawa 2020; jak również publikacje zawarte w wielu księgach pamiątkowych oraz jubileuszowych, cytowane w dalszej części niniejszej monografii.

⁴ *J. Gudowski* (red.), System prawa procesowego cywilnego, t. III, cz. 2, Warszawa 2013.

procesowy nie był znany polskiemu prawu procesowemu w 2013 r.) oraz skargi o uchylenie wyroku SPol. Okoliczność sporządzenia wskazanego opracowania przez różnych autorów skutkowałą przyjęciem odmiennej metodyki opracowania poszczególnych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, natomiast założeniem niniejszej monografii było przyjęcie jak najbardziej zbliżonej metodyki w odniesieniu do każdego z badanych instrumentów procesowych (zob. uwagi poniżej). Ponadto, przez 10 lat, które minęło od publikacji Systemu Prawa Procesowego powstało szereg nowych problemów prawnych odnoszących się tak do poszczególnych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, jak też do relacji pomiędzy nimi (w tym w szczególności relacji pomiędzy skargą nadzwyczajną, a pozostałymi nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia, zwłaszcza skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz skargą kasacyjną). Z tych względów, przedstawienie niniejszej monografii wydaje się być w pełni uzasadnione – pozostaje mi przy tym liczyć, że zostanie ona uznana za wartościowy wkład w naukę polskiego prawa cywilnego procesowego.

Kluczowym założeniem prezentowanego opracowania było sformułowanie kompleksowych postulatów *de lege ferenda* w odniesieniu do każdego z nadzwyczajnych środków zaskarżenia (zob. też uw. w pkt IV poniżej). Zagadnieniu temu poświęcony został odrębny (ostatni) podrozdział każdego z Rozdziałów (II–VII), zaś podsumowanie tej problematyki zostało zawarte we wnioskach końcowych.

II. W piśmiennictwie nie ma pełnej zgodności co do tego, które z kodeksowych oraz pozakodeksowych środków zaskarżenia należy uznać za „nadzwyczajne”. Zdaniem autora, do katalogu nadzwyczajnych środków zaskarżenia należy zaliczyć skargę kasacyjną, skargę o wznowienie postępowania, skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, skargę o uchylenie wyroku SPol, skargę nadzwyczajną oraz wnioszek o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego: wszystkie te sześć instrumentów procesowych zostało więc poddane analizie w niniejszej monografii.

Specyfika każdego z sześciu badanych nadzwyczajnych środków zaskarżenia jest daleko idąca, jednak zróżnicowanie to uznać należy za w pełni uzasadnione: każdy z nadzwyczajnych środków zaskarżenia pozostaje bowiem dopuszczalny w innych uwarunkowaniach faktycznych i prawnych. Kluczową cechą wspólną wszystkich z nich pozostaje natomiast ich podstawowy cel procesowy, polegający na dążeniu do wyeliminowania z obrotu prawnego

prawomocnego orzeczenia sądowego (ostatecznego wyroku SPol)⁵. Nie ma w tym kontekście różnicy, czy żądanie formułowane przez skarżącego (wnioskodawcę) w ramach danego nadzwyczajnego środka zaskarżenia dotyczy rozstrzygnięcia wydanego przez sąd państwowy, czy też przez SPol – we wszystkich badanych przypadkach zmiana lub uchylenie takiego rozstrzygnięcia nie jest bowiem dopuszczalne w zwykłym toku instancji (przez co – dla jego wzruszenia – konieczne jest wystąpienie z środkiem „nadzwyczajnym”).

Warto zaznaczyć, iż dwa z nadzwyczajnych środków zaskarżenia (tj. skarga nadzwyczajna oraz wniosek o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego) mogą być wnoszone zarówno w sprawach cywilnych, jak i w sprawach karnych. W konsekwencji tego przepisy, odpowiednio, art. 89 i n. oraz art. 96 SNU zostały skonstruowane w ten sposób, aby mogły być stosowane zarówno w odniesieniu do orzeczeń wydanych w postępowaniu cywilnym, jak też w stosunku do orzeczeń wydanych w postępowaniu karnym. Zważywszy na przedmiot niniejszej monografii, badaniom nie będzie jednak poddana problematyka związana z zaskarzaniem wydanych orzeczeń w toku postępowania karnego.

Za szczególny instrument procesowy uznać można zażalenie do SN, przysługujące na postanowienie sądu II instancji odrzucające skargę kasacyjną oraz na postanowienie sądu drugiej lub I instancji odrzucające skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 394¹ § 1 KPC), jak również przysługujące w razie uchylenia przez sąd II instancji wyroku sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (art. 394¹ § 1¹ KPC). Choć zażalenie to trudno uznać za „klasyczny” zwyczajny środek zaskarżenia (a to choćby ze względu, iż wnoszone jest do SN, a nie do sądu powszechnego), to niewątpliwie nie jest ono także nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia (gdyż jego celem nie jest wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądu państwowego, czy też ostatecznego wyroku SPol)⁶. Ten środek zaskarżenia nie będzie więc przedmiotem badania w ramach niniejszej monografii.

⁵ To właśnie przede wszystkim ta cecha wyróżnia nadzwyczajne środki zaskarżenia od „zwykłych” środków zaskarżenia (apelacji, zażalenia, skargi na orzeczenie sędziego sądownego), których celem jest próba podważenia zapadłego rozstrzygnięcia sądowego w zwykłym toku instancji, zob. szerzej uw. w tym zakresie przedstawione w § 1 Rozdz. I.

⁶ Jak trafnie wskazuje w tym kontekście T. Wiśniewski, w: T. Wiśniewski (red.), KPC. Komentarz, t. II, Warszawa 2021, s. 201, Nb 3, „zażalenie do SN nie jest jakimś szczególnym rodzajem środka odwoławczego, całkowicie odmiennym od zażalenia skierowanego do sądu II instancji. Celem bowiem odnośnej regulacji jest również kontrola o charakterze instancyjnym, z tym że określonych postanowień sądu II instancji (w pewnym zakresie również postanowień sądu I instancji). Dla oceny charakteru tej kontroli bez znaczenia jest okoliczność, że zażalenie jest rozpa-

III. W rozprawie korzystano przede wszystkim z metody dogmatyczno-prawnej, zaś uzupełniając także z metody teoretyczno-prawnej oraz historyczno-prawnej. W rozdziale I pracy wykorzystana została również metoda prawno-porównawcza, choć zastosowanie jej – przede wszystkim ze względu na specyfikę ukształtowania systemu prawa procesowego w poszczególnych systemach prawnych – pozostaje w niniejszym przypadku istotnie ograniczone.

Rozdział I niniejszej monografii poświęcono zagadnieniom wstępnym: zbadaniu specyfiki nadzwyczajnych środków zaskarżenia oraz próbie zidentyfikowania ich cech szczególnych. Porównane zostały podstawy uzasadniające poszczególne nadzwyczajne środki zaskarżenia, właściwość sądu, termin wniesienia środka zaskarżenia oraz specyfika prowadzonego postępowania (przez pryzmat określonych przez ustawodawcę wymogów formalnych oraz konsekwencji ich niezastosowania przez skarżącego); identyfikacji podmiotów, którym przysługuje legitymacja procesowa czynna do wniesienia danego środka zaskarżenia oraz skutków, odpowiednio, nieuwzględnienia oraz uwzględnienia danego środka zaskarżenia.

W ramach Rozdziału I przeprowadzona została także analiza konsekwencji procesowych wydania rozstrzygnięcia w przedmiocie nadzwyczajnego środka zaskarżenia przez wadliwie powołanego sędziego (udziału wadliwie powołanego sędziego w wydaniu takiego rozstrzygnięcia)⁷. W ostatnich latach problematyka ta nabrała szczególnego znaczenia, a to ze względu na coraz większy udział w orzekaniu osób powołanych na urząd sędziego SN, bądź sędziego sądu powszechnego na wniosek KRadaS ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z 8.12.2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw. Uczestnictwo osoby nieuprawnionej w składzie sądu (stanowiące przesłankę wznowienia postępowania – art. 401 pkt 1 KPC), mogące skutkować nieważnością postępowania (art. 379 pkt 4 *in princ.* KPC) ma zaś krytyczne znaczenie w sytuacji rozpoznawania przez sąd (SN) nadzwyczajnego środka zaskarżenia.

Rozdział I zamyka krótka analiza rozwiązań dotyczących nadzwyczajnych środków zaskarżenia w wybranych obcych systemach prawnych, tj. w Niemczech, Szwajcarii, Francji i Hiszpanii. Rozważania w tym zakresie służyć mają

trywane przez SN, a zatem sąd mający szczególną pozycję ustrojową i którego zasadniczą rolą nie jest rozpatrywanie zwykłych środków odwoławczych”.

⁷ Powiązane z tą problematyką rozważania zostały także przedstawione w § 5 Rozdz. VI (w związku z badaniem statusu prawnego sędziów Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN) oraz w § 5 pkt V Rozdz. V (w związku z badaniem instytucji wytyku sędziowskiego).

jako pewien punkt odniesienia dla oceny rozwiązań przyjętych w polskim systemie prawa procesowego: ze względu na ramy niniejszej monografii nie została przeprowadzona ich bardziej kompleksowa analiza (która – jak zasygnalizowano już powyżej – i tak nie mogłaby być wprost porównywana do nadzwyczajnych środków zaskarżenia występujących w prawie polskim).

Dalsze rozdziały zostały przeznaczone na analizę instytucji skargi kasacyjnej (Rozdz. II), skargi o wznowienie postępowania (Rozdz. III), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (Rozdz. IV), skargi o uchylenie wyroku SPol (Rozdz. V), skargi nadzwyczajnej (Rozdz. VI) oraz wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego (Rozdz. VII).

Skarga kasacyjna (badana w Rozdz. II) stanowi zdecydowanie najczęściej wykorzystywany nadzwyczajny środek zaskarżenia w postępowaniu cywilnym. Choć ten instrument procesowy istnieje w obecnym kształcie od stosunkowo niedawna (tj. od 2005 r.) uznać można, iż jest on już głęboko zakorzeniony w systemie prawa procesowego (pamiętając przy tym, iż wywodzi się on z instytucji kasacji wprowadzonej do KPC w 1996 r.).

Skarga kasacyjna nie jest sposobem usunięcia wszelkich możliwych wad orzeczeń, lecz tylko wad, które ustawodawca uznał za najistotniejsze i tylko wtedy, gdy ze względu na przedmiot sprawy lub jej wartość w ogóle dopuszczalne jest wniesienie skargi (art. 398³ § 1 KPC). Podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 KPC), niezależnie od tego, czy skarga oparta jest na zarzucie naruszenia prawa materialnego, czy też na zarzucie naruszenia przepisów postępowania (bądź obu tych zarzutach jednocześnie). Dzięki temu instytucja skargi kasacyjnej umożliwia dodatkową weryfikację – w szczególnych przypadkach – prawomocnych orzeczeń wydawanych przez sądy powszechne, a rozstrzygnięcia wydawane przez SN sprzyjają zapewnieniu jednolitej linii orzeczniczej sądów państwowych oraz ułatwiają przesądzanie istotnych zagadnień prawnych. Tym samym instytucja skargi kasacyjnej odgrywa także istotną rolę w procesie ujednolicania orzecznictwa krajowego.

Konstrukcja prawna skargi kasacyjnej wyróżnia się przede wszystkim daleko posuniętym formalizmem (art. 398⁴ KPC, zob. też uw. w § 6 pkt II Rozdz. II), ograniczeniem dopuszczalności wynikającym z dokonywanej przez SN wstępnej kontroli (art. 398⁹ KPC, zob. też uw. w § 6 pkt IV.1.D Rozdziału II), jak również dopuszczalnością wydania przez SN – w razie uwzględnienia skargi – zarówno orzeczenia kasatoryjnego, jak i reformatoryjnego. Ogromne znaczenie dla praktyki orzeczniczej ma możliwość przekazania przez

SN zagadnienia prawnego do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi SN (art. 398¹⁷ KPC, zob. też uw. w § 6 pkt IV.1.E Rozdz. VI).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, iż ustawodawca uznał przepisy dotyczące skargi kasacyjnej za rozwiązanie modelowe: mają one bowiem odpowiednie zastosowanie (w zakresie nieuregulowanym przepisami szczególnymi) także do postępowania ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹² KPC), postępowania ze skargi nadzwyczajnej (art. 95 pkt 1 SNU) oraz postępowania z wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego (art. 96 § 7 SNU). Zarówno do postępowania ze skargi kasacyjnej (na zasadzie art. 398²¹ KPC), jak też do postępowania z pozostałych wskazanych tutaj nadzwyczajnych środków zaskarżenia, w zakresie nieuregulowanym w art. 398¹ i n. KPC, stosuje się zaś odpowiednio przepisy o apelacji.

Skarga o wznowienie postępowania (badana w Rozdziale III) stanowi szczególny instrument procesowy, wykazujący zarówno cechy nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jak też cechy zbliżające go do samodzielnego powództwa, którego celem jest faktyczne wszczęcie na nowo prawomocnie zakończonego postępowania (zob. szerzej uw. w § 1 Rozdz. III). Podstawowym celem skargi o wznowienie postępowania niewątpliwie pozostaje wzruszenie prawomocnie wydanego orzeczenia sądowego (a – w konsekwencji – ponowne rozpoznanie sprawy), co pozwala zaliczyć ten instrument procesowy do kategorii nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Choć podstawą skargi o wznowienie postępowania jest przede wszystkim nieważność wcześniej przeprowadzonego postępowania (art. 401 KPC), to wznowienia można także żądać w wypadku, gdy TK orzekł o niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub z ustawą, na podstawie którego zostało wydane orzeczenie (art. 401¹ KPC), jak również w razie zajścia właściwych przyczyn restytucyjnych (art. 403 KPC). W orzecznictwie i piśmiennictwie pozostaje natomiast sporne, czy orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym stwierdzono naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, bądź orzeczenie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, także stanowić może podstawę skargi o wznowienie postępowania. Wydaje się, iż więcej argumentów przemawia za udzieleniem negatywnej odpowiedzi na oba te pytania (zob. szerzej rozważania przedstawione w § 2 pkt II–III Rozdz. III), co skłania do wystąpienia *de lege ferenda* z postulatem wprowadzenia do systemu prawa procesowego także tych podstaw skargi o wznowienie postępowania.

Uwzględniając skargę o wznowienie postępowania, sąd uprawniony jest – zgodnie z art. 412 § 2 *in fine* KPC – wyłącznie do zmiany zaskarżonego orzeczenia albo do uchylenia zaskarżonego orzeczenia (i w razie potrzeby odrzucenia pozwu lub umorzenia postępowania). Sądowi nie została więc przyznana kompetencja uchylenia zaskarżonego wyroku oraz przekazania sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania (którą to kompetencję ma zarówno sąd II instancji rozpoznający apelację – por. art. 386 § 2 i 4 KPC, jak również SN rozpoznający skargę kasacyjną – por. art. 398¹⁵ § 1 *in princ.* KPC) – zob. szerzej uw. w § 5 pkt IV.2.D Rozdz. III.

Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (badana w Rozdz. IV) jest w piśmiennictwie oceniana w wyjątkowo zróżnicowany sposób: wyrażane są bowiem zarówno poglądy odmawiające temu instrumentowi procesowemu cech środka zaskarżenia sensu largo, uznające je za „quasi-środek zaskarżenia”, jak też traktujące ją jako „swoistą hybrydę prawną wywołującą liczne wątpliwości ze względu na spójność systemową” (zob. szerzej uw. przedstawione w § 1 Rozdz. IV wraz z przywołaną tam literaturą). Za najbardziej przekonywujący uznać jednak należy dominujący pogląd, zaliczający skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia do kategorii nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Uwzględnienie skargi skutkować bowiem może (choć wyjątkowo) uchyleniem przez SN zaskarżonego wyroku oraz wyroku sądu I instancji i odrzuceniem pozwu albo umorzeniem postępowania (art. 424¹¹ § 3 KPC) – co wywołuje analogiczne konsekwencje procesowe (tj. uchylenie zaskarżonego orzeczenia), jak w przypadku uwzględnienia każdego z pozostałych nadzwyczajnych środków zaskarżenia: skargi kasacyjnej (art. 398¹⁵ KPC, zob. też uw. w § 6 pkt IV.2.D (i) – IV.2.D (ii) w Rozdz. II), skargi o wznowienie postępowania (art. 412 § 2 *in fine* KPC, zob. też uw. w § 5 pkt IV.2.D w Rozdz. III), skargi o uchylenie wyroku SPol (art. 1205 § 1 KSH, zob. też uw. w § 5 pkt II.B Rozdz. V), skargi nadzwyczajnej (art. 91 § 1 SNU, zob. też uw. w § 7 pkt IV.2.C Rozdz. VI) oraz wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego (art. 96 § 5 SNU, zob. też uw. w § 5 pkt IV.3 Rozdz. VII).

Podstawowym celem wystąpienia ze skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia pozostaje uzyskanie przez skarżącego prejudykatu, stanowiącego podstawę do późniejszego wytoczenia przez skarżącego odrębnego powództwa o odszkodowanie wg zasad ogólnych. Cel wystąpienia z tym środkiem zaskarżenia pozostaje więc odmienny od celu wystąpienia z pozostałymi nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia w postępowaniu cywilnym (którym pozostaje wyeliminowanie prawomocnego orzeczenia

z obrotu, w wyniku jego uchylecia, bądź zmiany). Pamiętać przy tym należy, iż prejudykat uzyskiwany przez skarżącego w postępowaniu ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie stanowi prejudykatu w znaczeniu ogólnym, lecz wydawany jest jedynie na potrzeby dochodzenia określonych w art. 417¹ § 2 KC roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej wydaniem niezgodnego z prawem orzeczenia sądowego.

Zgodnie z art. 424^{1b} KPC, w wypadku prawomocnych orzeczeń, od których skarga nie przysługuje, odszkodowania z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem można domagać się bez uprzedniego stwierdzenia niezgodności orzeczenia z prawem w postępowaniu ze skargi, chyba że strona nie skorzystała z przysługujących jej środków prawnych.

Skarga o uchylenie wyroku SPol (badana w Rozdz. V), w odróżnieniu od pozostałych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, nie przysługuje od orzeczenia sądu państwowego, lecz od orzeczenia wydanego przez sąd arbitrażowy. Odmienność ta nie wpływa jednak na zasadność zaliczenia wszystkich badanych tutaj instrumentów procesowych do jednej kategorii prawnej (nadzwyczajnych środków zaskarżenia): uznać bowiem należy, iż nie ma istotnej różnicy formalnej pomiędzy podważeniem (próbą podważenia) prawomocnego orzeczenia sądu państwowego (ze względu na szczególne okoliczności, stanowiące podstawę danego, relewantnego w danym przypadku, nadzwyczajnego środka zaskarżenia), a podważeniem (próbą podważenia) ostatecznego wyroku SPol (ze względu na szczególne okoliczności określone w art. 1206 KPC). Na wniosek ten nie wpływają pojawiające się w piśmiennictwie rozbieżności oceny charakteru prawnego skargi o uchylenie wyroku SPol, ze względu na posiadanie przez nią także cech samodzielnego powództwa zmierzającego do ukształtowania prawa lub stosunku prawnego (zob. szerzej uw. przedstawione w § 1 pkt I Rozdz. V).

Uwzględnienie skargi skutkuje uchyleniem zaskarżonego wyroku SPol w całości lub w części, w konsekwencji czego przeciwnik skargi – chcąc kontynuować dochodzenie swoich roszczeń – zmuszony jest do ponownego wszczęcia postępowania przeciwko skarżącemu. Postępowanie to prowadzone będzie przez ten sam SPol, który strony ustanowiły dla rozstrzygnięcia sporu w uzgodnionym wcześniej zapisie, choć stronom zapisu przysługuje prawo do dowolnej modyfikacji tej zasady (art. 1211 KPC). Za dopuszczalne uznać więc należy nie tylko uzgodnienie wygaśnięcia zapisu na SPol po uchyleniu wyroku SPol przez sąd państwowy (w konsekwencji czego ponowne rozpoznanie sporu pomiędzy stronami dokonane zostanie na zasadach ogólnych, przez

sąd państwowy), jak też powołanie innego SPol (tak stałego SPol, jak i SPol *ad hoc*) do rozstrzygania sporu po raz wtóry (zob. szerzej uw. przedstawione w § 5 pkt II.2 Rozdz. V).

Skargę nadzwyczajną (badaną w Rozdz. VI) uznać należy za instrument procesowy niewpisujący się w należyty sposób w katalog nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Uzasadnieniem wprowadzenia tego środka zaskarżenia do systemu prawa procesowego w 2018 r. była przede wszystkim „realizacja (przez Prezydenta RP) zaciągniętych bezpośrednio wobec obywateli, zobowiązań wyborczych, obejmujących zwiększenie ochrony prawnej osób pokrzywdzonych przez system wymiaru sprawiedliwości oraz zwiększenie roli obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości”, jak również przekonanie, że „stabilności orzeczenia nie można bronić za wszelką cenę” (zob. szerzej uw. przedstawione w § 1 Rozdz. VI). W rezultacie wprowadzony został środek zaskarżenia umożliwiający podważanie – w imię „zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej” (art. 89 § 1 *in princ.* SNU) – prawomocnych orzeczeń sądu powszechnego lub sądu wojskowego, nawet w przypadkach gdy od ich wydania minęło niemal 27 lat, a które przed wejściem w życie Ustawy o SN były co do zasady niewzruszalne.

Wyjątkowo szybki tryb wprowadzenia skargi nadzwyczajnej do systemu prawa procesowego, powiązany ze zignorowaniem niemal wszystkich postulatów modyfikacji projektu regulacji, zaprezentowanych przez przedstawicieli nauki oraz instytucje i ośrodki opiniotwórcze, skutkował przyjęciem wadliwie skonstruowanego i niepotrzebnego instrumentu procesowego. Co więcej, skarga nadzwyczajna pozostaje niekompatybilna z pozostałymi nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia (w tym zwłaszcza skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, skargą o wznowienie postępowania oraz skargą kasacyjną). Negatywnej oceny przedmiotowego instrumentu procesowego dopełnia powierzenie rozpoznawania skarg nadzwyczajnych Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN, która pozostaje w całości złożona z osób, których status prawny jako sędziego SN budzi daleko posunięte zastrzeżenia (zob. szerzej uw. przedstawione w § 5 Rozdz. VI). Uzasadnia to wystąpienie z postulatem usunięcia skargi nadzwyczajnej z systemu prawa procesowego.

Wniosek o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego (badany w Rozdz. VII) – choć został wprowadzony do polskiego prawa niemal 100 lat temu (zob. szerzej uw. w § 1 Rozdz. VII) – od bardzo dawna niemal nie jest wykorzystywany przez jedyny podmiot legitymowany czynnie do jego wniesienia

(tj. Prokuratora Generalnego). Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w wąsko określonych podstawach wniosku (tj. dopuszczalności oparcia go o przesłankę niepodlegania sprawie ze względu na osobę orzecznictwu sądów polskich lub niedopuszczalności drogi sądowej – por. art. 96 § 1 SNU), konkurencyjności podstaw tego środka zaskarżenia wobec innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, jak również niewielkiej, bądź znikomej ilości uzyskiwanych przez Prokuratora Generalnego informacji dotyczących potrzeby wystąpienia do SN z wnioskiem. Skłania to do wystąpienia z postulatami rezygnacji przez ustawodawcę także z tego instrumentu procesowego, choć (z przyczyn szczegółowo analizowanych w Rozdz. VI–VII) potrzeba legislacyjna w tym zakresie nie jest z pewnością tak pilna, jak potrzeba rezygnacji ze skargi nadzwyczajnej.

Zasygnalizować w tym miejscu należy, iż konstrukcja pracy wymusiła szereg wewnętrznych odniesień pomiędzy poszczególnymi rozdziałami oraz badanymi w nich zagadnieniami. Dotyczy to w szczególności porównań konstrukcji poszczególnych nadzwyczajnych środków zaskarżenia (zawartych w § 6 Rozdz. IV, § 8 Rozdz. VI oraz § 6 Rozdz. VII), ale także szeregu kwestii szczegółowych (np. dotyczących istoty konstrukcji prawnej poszczególnych nadzwyczajnych środków zaskarżenia). Pomimo tego, iż starano się w maksymalnym stopniu uniknąć powtórzeń, to te – w kontrolowanym zakresie – okazały się niekiedy niezbędne dla przejrzystości i spójności prezentowanego wyводу.

Rozprawę zamykają syntetyczne wnioski końcowe, w których przedstawione zostało podsumowanie rozważań zawartych w niniejszej monografii, w tym przede wszystkim przedstawionych uwag *de lege ferenda* (zob. też uw. w pkt IV poniżej).

IV. Jednym z podstawowych założeń monografii było przyjęcie możliwie jak najbardziej zbliżonej do siebie (a – w miarę możliwości – identycznej) metody opracowania poszczególnych rozdziałów, dotyczących poszczególnych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Zadanie to nie było proste, nie tylko ze względu na okoliczność, iż tego rodzaju próba została podjęta w literaturze przedmiotu po raz pierwszy, ale przede wszystkim dlatego, że – co w pełni zrozumiałe – badane instrumenty procesowe istotnie różnią się konstrukcyjnie od siebie.

Niemniej jednak, jak uznałem, każdy z nadzwyczajnych środków zaskarżenia wykazuje szereg cech wspólnych – co oczywiście dotyczy przede wszystkim aspektów formalnych. Każdy z badanych instrumentów procesowych musi bowiem zostać oparty na ustawowo określonych podstawach oraz wniesiony do

właściwego sądu. We wszystkich przypadkach (poza wnioskiem o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego) konieczne jest zachowanie przez skarżącego terminu na wniesienie danego nadzwyczajnego środka zaskarżenia (choć terminy te różnią się od siebie, a początek ich biegu jest w wielu przypadkach liczony odmiennie). W ramach badania przebiegu postępowania w sprawie, we wszystkich przypadkach, uwagę należało zaś zwrócić na problematykę rozpoznania danego środka zaskarżenia oraz orzeczenia wydawanego w wyniku jej rozpoznania. Wszystkie te zagadnienia zostały poddane analizie w każdym z rozdziałów (w odniesieniu do każdego z nadzwyczajnych środków zaskarżenia), choć – odrębnie – uwaga została także poświęcona kwestiom specyficznym dla poszczególnych instrumentów procesowych (np. ograniczeniom przedmiotowym skargi kasacyjnej – por. § 6 pkt I Rozdz. II; problematyce dalszego wznowienia postępowania – por. § 5 pkt IV.6 Rozdz. III; dopuszczalności dochodzenia odszkodowania bez konieczności uzyskania prejudyktatu – por. § 5 pkt V Rozdz. IV; postępowaniu remisyjnemu – por. § 5 pkt III Rozdz. V; relacji pomiędzy skargą nadzwyczajną a skargą konstytucyjną – por. § 9 Rozdz. VI; czy też instytucji wytyku sędziowskiego – por. § 5 pkt V Rozdz. VII). Na zakończenie niektórych rozdziałów (tam, gdzie było to relewantne) badaniu poddana została problematyka relacji pomiędzy poszczególnymi nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia, jak również zagadnienie dopuszczalności wyłączenia prawa do wniesienia danego środka zaskarżenia.

Mam nadzieję, że uwagi *de lege ferenda* zgłoszone w niniejszej monografii zostaną dostrzeżone i wykorzystane – choćby w części – przez ustawodawcę, po wcześniejszym przeprowadzeniu pogłębionej dyskusji w tym zakresie przez przedstawicieli nauki prawa. Pozwoliłoby to na usunięcie obecnych niedoskonałości legislacyjnych, ale także na naprawienie poważnych wad rozwiązań przyjętych w obecnym modelu systemu prawa procesowego (np. w wyniku wprowadzenia skargi nadzwyczajnej).

Niniejsza rozprawa uwzględnia stan prawny, a także dorobek literatury i orzecznictwa na dzień 31.8.2022 r.

Warszawa, 1.9.2022 r.

Marcin Asłanowicz

Rozdział I. Zagadnienia wstępne

§ 1. Specyfika nadzwyczajnych środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym

Katalog nadzwyczajnych środków zaskarżenia w systemie prawa procesowego ulega systematycznemu rozszerzeniu (co jednak – z przyczyn szczegółowo wykazanych poniżej – trudno ocenić jednoznacznie pozytywnie). Pewnej ewolucji ulegały także te instrumenty procesowe, które istniały w systemie prawa procesowego od dłuższego czasu, co dotyczy w szczególności skargi kasacyjnej.

Najstarszym – z obecnie istniejących w systemie prawa procesowego – nadzwyczajnych środków zaskarżenia jest skarga o wznowienie postępowania, która ukształtowała się na bazie rozwiązań prawnych państw zaborczych, obowiązujących w Polsce w chwili odzyskania niepodległości w 1918 r.¹. Jak wykazał to K. Weitz, stanowi ona rezultat recepcji ówczesnych rozwiązań niemieckich oraz wzorowanej na nich regulacji austriackiej, choć nie bez wpływu pozostawało w tym zakresie również prawo węgierskie².

Także genezy wniosku o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądowego szukać należy w ustawodawstwie przedwojennym, tj. w art. 77 rozp. Prezydenta RP z 6.2.1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (zob. szerzej uw. w § 1 Rozdz. VII). Kształt prawny tego instrumentu procesowego przeszedł w ciągu niemal 100 lat pewną ewolucję, natomiast jego kluczowe cechy pozostają niezmiennie, będąc ukształtowane w obecnie obowiązującym art. 96 SNU.

Prapoczątki skargi kasacyjnej – jako instrumentu procesowego służącego zapewnieniu jednolitości ustawodawstwa, który w praktyce państwowej gwa-

¹ K. Weitz, w: J. Gudowski (red.), System prawa procesowego cywilnego, t. III, cz. 2, Warszawa 2013, s. 1106, Nb 1.

² K. Weitz, w: J. Gudowski (red.), System prawa procesowego cywilnego, s. 1106. Cyt. Autor wskazuje także, iż na marginalny wpływ prawa rosyjskiego na ukształtowanie skargi o wznowienie postępowania, jak również powstałe pole do uwzględnienia pewnych doświadczeń romańskich.

rantuje jednolitość orzecznictwa sądowego – datują się (we francuskim systemie prawnym) jeszcze na XVIII w. Do polskiego systemu prawnego instrument ten trafił jednak dopiero w 1930 r., przy czym został on wówczas skonstruowany jako zwyczajny środek odwoławczy, przysługujący w toku instancji: skarga kasacyjna przysługiwała bowiem od wyroków sądów II instancji, które nie stawały się prawomocne³. Jak wskazuje *J. Gudowski*, zrównanie z wyrokami postanowień kończących postępowanie – bez zastrzeżenia, że chodzi o zakończenie postępowania „w sprawie” – szybko zaowocowało orzecznictwem SN dopuszczającym skargę kasacyjną od orzeczeń w sprawach najdrobniejszych oraz kwestiach incydentalnych (np. dotyczących zwolnienia od kosztów sądowych), w konsekwencji czego doszło do całkowitego wypaczenia istoty kasacji oraz do zapaści w SN. Obecnie obowiązująca konstrukcja prawna skargi kasacyjnej została natomiast przyjęta na mocy ustawy z 1.3.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw⁴, która weszła w życie 1.7.1996 r.⁵ (warto przy tym wskazać, iż w pewnym okresie, tj. w latach 1996–2005 kasacja cywilna przysługiwała od orzeczeń nieprawomocnych). W ciągu 26 lat obowiązywania regulacji dotyczącej skargi kasacyjnej, konstrukcja prawna tego instrumentu procesowego przeszła znaczącą ewolucję (zob. szerzej uw. w Rozdz. II poniżej), zaś szereg przyjętych w tym czasie nowelizacji miało istotne znaczenie procesowe (np. art. 398³, 398⁴, art. 398⁶ § 2 KPC).

Skarga o uchylenie wyroku SPol – w obecnie obowiązującym kształcie prawnym – została wprowadzona do systemu prawa procesowego na mocy ustawy z 28.7.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego⁶, która weszła w życie 16.9.2005 r. Przedmiotowy nadzwyczajny środek zaskar-

³ Zob. szeroką prezentację historyczną instytucji skargi kasacyjnej przedstawioną przez *J. Gudowskiego*, w: *J. Gudowski* (red.), *System prawa procesowego cywilnego*, t. III, cz. 2, s. 884–896.

⁴ Dz.U. z 1996 r. Nr 43, poz. 189.

⁵ Model kasacji przyjęty w 1996 r. został oparty na rozwiązaniach kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., a (pierwotnie) skonstruowano ją jako środek odwoławczy zwyczajny w toku instancji, ograniczony co do podstaw zaskarżenia, przysługujący stronie od wyroku lub postanowienia, wydanych przez sąd II instancji i kończących postępowanie w sprawie. Ustawodawca zachował także zastosowaną w KPC z 1930 r. metodę ograniczenia dopuszczalności kasacji oraz kryterium przedmiotowe przy ustanawianiu wyłączeń kasacji, zob. szerzej *J. Gudowski*, *Kasacja w świetle projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego* (z uwzględnieniem aspektów historycznych i prawnoporównawczych), PL 1999, Nr 4, s. 23 i n.

⁶ Dz.U. z 2005 r. Nr 178, poz. 1478.

żenia przewidywał jednak już wcześniej obowiązujący art. 712 KPC⁷ (uchylony wraz z uchyleniem całej księgi trzeciej w części pierwszej KPC, na mocy art. 1 pkt 4 wskazanej ustawy z 28.7.2005 r.), choć jego podstawy istotnie różniły się od podstaw skargi o uchylenie wyroku SPol określonych w obecnie obowiązującym art. 1206 KPC⁸. Ewolucja konstrukcji prawnej skargi o uchylenie wyroku SPol w ostatnich latach była jednak bardziej znacząca, aniżeli ewolucja konstrukcji prawnej skargi kasacyjnej, choć same podstawy skargi pozostają w zasadniczym zakresie od 2005 r. niezmiennie (w tym zakresie ustawodawca rozszerzył jedynie ich katalog o podstawę przewidzianą w art. 1206 § 2 pkt 3 KPC).

Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia została wprowadzona na mocy ustawy z 22.12.2004 r. – o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁹, która weszła w życie w dniu 6.2.2005 r., co stanowiło konsekwencję przyjęcia przez ustawodawcę uregulowania art. 417¹ § 2 KC, wymagającego – dla dochodzenia naprawienia szkody – wcześniejszego uzyskania prejudykatu. Ten instrument procesowy na trwale zakorzenił się już w systemie prawa procesowego¹⁰, choć dotychczas nie był nadmiernie często wykorzystywany przez strony postępowania poszkodowane wydaniem wyroku sądu, zaś bardzo rzadko pozostaje on skuteczny.

Ostatnio wprowadzonym do polskiego systemu procesowego nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia jest skarga nadzwyczajna, przyjęta na mocy art. 89 i n. SNU, która weszła w życie 3.4.2018 r. Rozbudowanie katalogu nadzwyczajnych środków zaskarżenia o tę instytucję nastąpiło jednak wbrew

⁷ Przepis ten został zawarty był w oryginalnym brzmieniu KPC z 17.11.1964 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 296).

⁸ Na mocy art. 712 KPC, strona mogła żądać uchylenia wyroku SPol, jeżeli: 1) nie było zapisu na SPol albo gdy zapis był nieważny lub utracił moc; 2) stronę pozbawiono możliwości obrony jej praw przed SPol; 3) nie zachowano trybu postępowania przed SPol ustalonego przez strony lub przepisów ustawy, w szczególności o składzie sądu, głosowaniu, wyłączeniu sędziego i o wyroku; 4) rozstrzygnięcie o żądaniach stron jest niezrozumiałe, zawiera sprzeczności albo uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego; 5) zachodzą przyczyny, które stanowią podstawę skargi o wznowienie postępowania w myśl przepisów kodeksu. Sąd (państwowy) pozostawał przy tym związany podstawami skargi o uchylenie wyroku SPol, jednak brał pod rozwagę z urzędu, czy wyrok nie uchybia praworządności lub dobrym obyczajom (art. 714 KPC).

⁹ Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98.

¹⁰ Genezy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia – jako instrumentu procesowego służącemu doprowadzeniu do odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone działaniem wymiaru sprawiedliwości – można przy tym szukać jeszcze w XIX w., zob. szerzej J. Gudowski, w: J. Gudowski (red.), System prawa procesowego cywilnego, t. III, cz. 2, s. 1532–1534.